

# Træk af Aarhus Katedralskoles Biblioteks historie

*Af Aage Bertelsen*

En for nylig gennemført omflytning af den historiske del af skolebiblioteket ved Aarhus Katedralskole har vakt nogen offentlig opmærksomhed, blandt andet fordi der under flytningen er gjort et par fund af en vis betydning. Redaktionen af *Bogvennen* har i den anledning bedt mig fortælle om det gamle biblioteks nyere historie og om mit syn på dets fremtid. Jeg efterkommer gerne opfordringen og benytter lejligheden til med basis i nogle personlige overvejelser over Aarhus Katedralskoles bibliotek at antyde nogle principielle synspunkter på de gamle »lærde« skolebiblioteker i almindelighed.

I 1897 vedtoges i Rigsdagen et forslag om oprettelse af et statsbibliotek i Århus, som skulle kunne tilfredsstille et udbredt behov for videnskabelig og oplysende litteratur i provinsen. Grundstammen til det nye bibliotek skulle hentes fra Aarhus Katedralskoles bogsamling med ca. 60.000 bind foruden dubletter, suppleret med dubletter fra Det Kongelige Bibliotek. Til lovens bestemmelse om skolens pligt til at aflevere sine bøger var knyttet en begrænsning: »med undtagelse af den del af samlingen, som af hensyn til skolens tarv bør forblive ved denne«.

Statsbiblioteket åbnedes i 1902 med Katedralskolens bibliotekar overlærer Julius Hoffmeyer som første overbibliotekar. Skolen beholdt efter afleveringen henvend halvdelen af sin samling. Med tanken på disse bøgers senere brug og deres skæbne på skolen må man nok give overbibliotekar Emanuel Sejr ret, når han i sin fremstilling af Statsbibliotekets historie antyder, at »den store tilbageblevne samling næppe har været helt uundværlig »for skolens tarv««. Sejrs bemærkning ligger på linje med hans forgænger som overbibliotekar Vilh. Grundtvigs vurdering i 1927 (i »Statsbiblioteket i Aarhus fra 1902 til 1927«): »De 30.000 bind fører en selv for bøger usædvanlig støvet og forsømt tilværelse uundværlig for skolens tarv« og med dr. Lauritz Niensens kritik af samme sag (»Danske Stifts- og Skolebiblioteker«, 1925): »Biblio-

*Nyere historie og  
principielle  
synspunkter*

*Perioden  
1902 til 1969*

teket er installeret i den nye skolebygning tagetage i et enkelt lokale. Det er i fuldstændig uorden, og samlingen befinder sig i en sørgelig forfalden tilstand.»

*I glemsel på skolens loft*

Overfor disse mistrøstige udtalelser er der grund til at fremhæve, at bibliotekets forhold dengang har været nærmest paradisiske sammenlignet med den skæbne det har fristet, siden det i begyndelsen af trediverne flyttedes fra det omtalte lokale, som lå på 2. sal, op på skoleloftet i samme bygning, og indtil dets anbringelse i 1969 i den nuværende rektorboligs stueetage. Før flytningen til loftet stod bøgerne trods alt i et efter skolens forhold meget rummeligt lokale, det største næst efter solennitetssalen, vel opvarmet og oplyst og let tilgængeligt med to udgange. På loftet var de prisgivet den totale forglemmelse og dermed følgende vanrøgt i dødsens triste rum uden mulighed for opvarmning, derfor udsat for store temperatursvingninger med brændende hede om sommeren og isnende kulde om vinteren. Belysningen var mindre end nødtørftig. Til dette for bøger slettest tænkelige klima, som kun dårligt mildnedes af det barmhjertige støv, der år for år sænkede sig over dem, kom den åbenlyse brandfare, med kun én tilgang til biblioteket, en lille dør i en trævæg, som førte gennem skolens kortrum hen til en smal vindeltrappe mod tagrummet.

Man må for så vidt give Vilh. Grundtvig medhold, når han slutter sin skildring af Katedralskolens bibliotek med en stiltfærdig appel i 1927: »Denne sag kan da endnu ikke betragtes som endelig ordnet.« På den anden side kan der også være anledning til i samme forbindelse at minde om, hvad Lauritz Nielsen oplyser i sin før nævnte bog: at ministeriet i en skrivelse til Katedralskolen godkendte, at den med afgivelsen af de 30.000 bind »havde opfyldt sin forpligtelse overfor Statsbiblioteket«. Forfatteren rejser med denne oplysning et problem for skolebibliotekets fremtid, både principielt og økonomisk, som jeg vil tillade mig at vende tilbage til. Men foreløbig altså en redegørelse for det gamle biblioteks historie i min funktionstid ved Aarhus Katedralskole.)

*Skolens situation*

Skolebogsamlingens mulighed for en biblioteksmæssigt forsvarlig ordning ved bortflytning fra loftsetagen har til enhver tid måttet bedømmes i sammenhæng med skolens almindelige situation. Denne var kort før min tiltræden i 1947 blevet afgjort på et meget væsentligt punkt, for så vidt som man havde truffet den endelige beslutning om Katedralskolens fremtidige beliggenhed. Trods alle pædagogiske og praktiske betænkeligheder skulle den



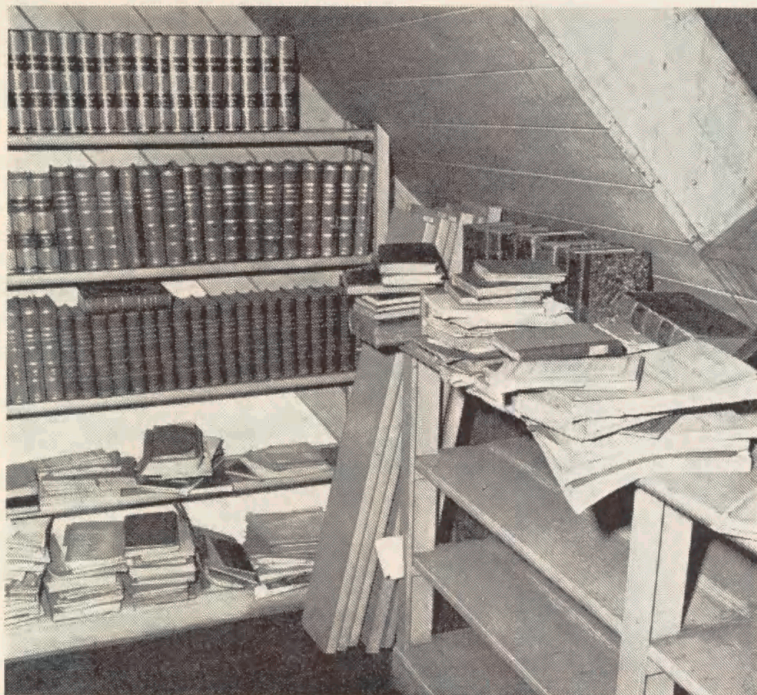
forblive på sit historiske sted »mellem kirken og vandet«. Opgaven måtte derfor være at søge skolen videreført således, at den, med bevarelse af sin ærværdige historiske tradition, i rimeligt omfang kunne opfylde den kommende tids pædagogiske krav og skaffe plads inden for de snævre rammer til det hvert år stærkt stigende antal af ansøgere til gymnasiet. Jeg var mig fra første færd bevidst, at de gamle bøgers forhold under taget var skandaløst dårlige, men jeg så indtil videre ingen mulighed for at forbedre dem, hverken ved at flytte bøgerne til andre lokaler (som ikke fandtes) eller ved at ordne og katalogisere dem på stedet, hvad der hverken var personale eller midler til.

Overfor den kritik, der ligger i de anførte udtalelser om biblioteket fra sagkyndig side, kan der her være grund til at bemærke, at den ikke med føje kan rettes mod skolen som sådan eller mod nogen enkeltperson, hvad i øvrigt heller ikke synes at have været tilsigtet. Som skoleforholdene har været i Århus i størstedelen af dette århundrede, med kun to gymnasier for hele byen og dens opland, har man til enhver tid måttet udnytte skolens anvendelige rum til klasse- og faglokaler. Det har derfor været under pres af en absolut tvingende nødvendighed, at man i sin tid har besluttet sig til at flytte den del af biblioteket, som for skolen væsentlig havde museumsagtig betydning, op under taget. Til gengæld var det, som herved opnåedes, særdeles værdifuldt for undervisningen. Fra at være et uoverskueligt pakket bogmagasin forvandlede lokalet på 2. sal til et overkommeligt, ordnet brugsbibliotek med rigelig plads for bibliotekaren og hans medhjælpere og derudover anvendeligt både som klasseværelse og som faglokale, især for det klassisk sproglige gymnasium, og som mødesal for lærere, elever og forældre i og udenfor skoletiden.

Medens altså det ædle gamle bibliotek, tilsyneladende forladt af guder og mennesker, sov de retfærdiges søvn på loftet, havde vi nedenunder travlt med at omdanne pulterkamre og kælderrum til skolestuer og, da også disse muligheder var opbrugt, at indrette eftermiddagsgymnasium, for øvrigt som den første skole i landet og under stort besvær med både undervisningsministerium og lærerorganisationer. Endelig, i midten af halvtredserne, blev der pludselig, efter et bevæget møde i ministeriet, givet grønt lys for den så hårdt tiltrængte udvidelse af Katedralskolen, og der syntes dermed også at blive håb for de gamle bøger. Men håbet skuffede. Det viste sig, at den eksplosive udvikling af gymnasiebehovet i



Biblioteket var  
i næsten 40 år  
placeret på skolens  
loft under ringe  
vilkår



Århusområdet sprængte alle rammer, også efter udvidelsen af Katedralskolen og oprettelsen af to nye gymnasier i Storårhushus, så vi stadig var nødt til at henvise ansøgere til gymnasieafdelingen til undervisning andet sted.

Et lys i mørket for bøgerne på loftet kom vel i slutningen af halvtredserne, derved at en af skolens ældre biblioteksmyndige lærere, lektor Otto Foss, fik ministeriets tilladelse til i en periode med nedsat undervisningstid at arbejde med katalogisering og ordning af det gamle bibliotek, en gerning der blev ikke mindre fortjenstfuld ved, at den foregik under de særdeles ubehagelige vilkår under taget. Omtrent samtidig flyttedes brugsbiblioteket fra 2. sal ned i et par kælderlokaler mod gaden, og her i kælderen lykkedes det nu også at skaffe plads for en lille del af bøgerne fra loftet. Nogle af de smukkeste folianter slæbte jeg, assisteret af et par elever, op i to kvistværelser i rektorboligen, som ved den store bygningsudvidelse var blevet sammensluttet med skolen og skolegården. Her kunne de i det mindste få varme, lys og renlighed.

Jens Stougaard

Jeg kom ved denne lille redningsaktion uafvidende til at følge i en af mine forgængere rektor Jens Stougaards fodspor 150 år



tidligere. Som dokumentarisk illustration til den ublide og omtumlede tilværelse, det gamle skolebibliotek har fristet næsten siden dets oprettelse (som de fleste gamle latinskoler biblioteker er det grundlagt ved en forordning af 1775), følger jeg min trang til at gengive et par udtalelser af Jens Stougaards papirer fra skolens arkiv (citeret efter Carl E. Jørgensens udmærkede fremstilling af Aarhus Katedralskoles historie i »Årbøger, udgivne af Historisk Samfund for Århus Stift« 1950, 51, 52).

Stougaard, som ved sin udnævnelse til rektor i 1805 havde fået »fri bolig« i den forfaldne og af omfang meget beskedne rektorgård, tegner i et brev fra 1811 efter den spanske »besættelse« af byen dette lille genrebillede af rektorfamilien (der var 6 børn):

»Nu paa 3. Aar har jeg baaret Indkvarteringsens trykkende Byrde. De vil erindre, at tvende Værelser blev frataget mig og bestemt til Biblioteket, eet behøves til Skolens Arkiv, min Familie er talriig og bestaar af store og halvvoxne Børn af begge Kiøn, som jeg selvfølgelig ikke kan pakke ind i ett og det samme Værelse uden at nedbryde deres Moralitet. Jeg behøver Ro og Fred til mine mange Forretninger baade i og uden for Skolen. Men hvad Ro kan jeg have, hvor nu Soldater, nu Matroser og nu Kavalerister sætter mit hele Huus i Bevægelse? Jeg har endog i sin Tid ved Spaniernes Flugt i 8 Dage maattet være Staldkarl for tre spanske Hingste.«

Stougaard har også gjort sig fortjent af skolebiblioteket på anden måde end ved, nødtvungent, at give det husly i sin bolig. Et af bibliotekets 4 og man kan vel sige dansk bogkulturs 4 klenodier, Christian Pedersens Jærtegns og Huuspostil 1518, bærer Jens Stougaards navn og må vel således være en gave fra den gamle rektors bogsamling til skolen. Det er en simpel retfærdighedshandling både mod giveren og bogen, at den nu er tilgængelig for enhver bogelsker, efter at den er fjernet fra loftet. Det samme gælder en samling manuskripter fra Stougaards hånd, som for tiden er til nærmere undersøgelse på Statsbiblioteket. De viser, at han på endnu væsentligere områder end bøgernes har været sin skole en god mand. Selv var han som rektor plaget af bekymringer, ikke mindst økonomiske. Men han tager sig med faderlig omsorg af både sine elever og læreres sag, også når det behøves overfor skolemyndighederne, hvis sendrægtighed han ikke sjældent finder anledning til at beklage sig over.

I et digt af en af skolens tidligere disciple fra Jens Stougaards

Grundtvig

tid som konrektor, Nicolai Grundtvig, som han kaldes i den også fra loftet fremdragne store håndskrevne protokol over alle Katedralskolens elever gennem 150 år, ført af de skiftende rektorer fra 1756 til 1905, har Stougaard fået det skønneste minde, der er blevet nogen dansk rektor til del. Digtet om »gæve Stougaard« fra »Udby Have« i samlingen »Saga, Nytaarsgave 1812«, altså samme år som Stougaards klage over sine kår som rektor, må have glædet den betrængte mand. Det ligger nu, nedhentet fra skoleloftet, opslået i originaludgaven af »Saga« i en montre i hovedbygningen under det samtidige karakterfuldt malede portræt af rektor Stougaard.\* Ved siden ligger den omtalte protokol med Grundtvigs data som discipel fra 1798 til 1800 og rosende vidnesbyrd med noteringer om flidsbelønninger og en senere tilføjelse af Stougaard, netop i 1812: »1812 Person: Capell: i Udbye i Sjælland. Bekjendt som Skribent.«. Tilsammen er skolens og disciplens samtidige og gensidige vidnesbyrd et tiltrængt korrektiv til den gængse kliché om Grundtvigs frustrerede skolegang i Aarhus Katedralskole. Synspunktet blev fremhævet ved afsløring af mindepladen over Grundtvig, som indsattes i skolens mur i 1958. Der henvises ved samme lejlighed til en anden samtidig omtale af den senere så berømte elev. Også den er formuleret af Stougaard og står at læse på en af de enormt store tavler, som han lod lave omkring 1820 og forsyne med en malet kalligraferet fortegnelse over skolens elever fra Morten Børup (omkring 1500) og indtil Stougaards egen tid. Om Grundtvig skrives bl. a.: »1811 Personkapellan hos sin Fader i Udbye, Siælland. Efter Faderens Død har han anvendt sit Otium som Skribent«. Faderen døde i 1813, sønnen den »bekiente Skribent« i 1872. <sup>4</sup> et langt og vel anvendt »Otium«.

Jens Stougaard selv blev elev i Aarhus Katedralskole i 13 års alderen og var knyttet til skolen som lærer, konrektor og rektor i et halvt århundrede. Han var på enhver af disse poster en skolemand af usædvanlig støbning. En påskønnende eftertid har søgt

\* Gæve Stougaard! til mig hen  
tit du så med ædel smerte,  
bød som fader, bad som ven;  
men selvrådigt var mit hjerte,  
lukkede sig fluks igen.  
Dog, hvordan end jeg mig skabte,  
håbet du dog aldrig tabte;  
dine ønsker og den tåre,

hvormed du mig unge dære  
sagde faderligt farvel,  
de mig rørte, dem jeg glemte,  
tåren klar mig står i øje.  
og, hvor meget end jeg glemte,  
dem har jeg dog aldrig glemte;  
Tak, vor Fader i det høje!  
Stougaard, brave lærer, tak!

Se side 60



Wanum, Alder, Naar Sorealden, etc.	Naar antagen og for fjortet.	Alpen Sias, for for for	harlig Borac ker.	131. David ann ark. inge
Christen We fjerga art for i skolen af Sorealden Procurator Waftegaard 1805	1797 i 2 L. 98 i 3 L. 1800 i 4 L. 1801 i 5 L. 1802 i 6 L. 1803 1804 1805	2 L. 7 L. 8 L. 9 L. 10 L. 11 L. 12 L. 13 L. 14 L. 15 L.	god god lig lig lig lig lig lig lig lig	1803 af munde omend for Christen

Jorgen Ludvig Berg,	antagen 1797 i 2 L. 99 i 3 L. 1800 i 4 L. 1801 i 5 L. 1802 i 6 L. 1803 1804 1805	2 L. 3 L. 4 L. 5 L. 6 L. 7 L. 8 L. 9 L. 10 L. 11 L. 12 L. 13 L.	god god god god god god god god god god god god	1805 1805 1805 1805 1805 1805 1805 1805 1805 1805 1805 1805
------------------------	--	--	--	--

Nicolaj Grundtvig 1798 i 2 L. 1800 i 4 L. 1801 i 5 L. 1802 i 6 L. 1803 1804 1805	2 L. 3 L. 4 L. 5 L. 6 L. 7 L. 8 L. 9 L. 10 L. 11 L. 12 L. 13 L.	god god god god god god god god god god god god	1800 1800 1800 1800 1800 1800 1800 1800 1800 1800 1800 1800
---	--	--	--

Hans Christian Kaiserjan, 1798 i 2 L. 1800 i 4 L. 1801 i 5 L. 1802 i 6 L. 1803 1804 1805	2 L. 3 L. 4 L. 5 L. 6 L. 7 L. 8 L. 9 L. 10 L. 11 L. 12 L. 13 L.	god god god god god god god god god god god god	1801 1801 1801 1801 1801 1801 1801 1801 1801 1801 1801 1801
--	--	--	--

Nicolaj Hasle 1798 i 2 L. 1800 i 4 L. 1801 i 5 L. 1802 i 6 L. 1803 1804 1805	2 L. 3 L. 4 L. 5 L. 6 L. 7 L. 8 L. 9 L. 10 L. 11 L. 12 L. 13 L.	god god god god god god god god god god god god	1803 1803 1803 1803 1803 1803 1803 1803 1803 1803 1803 1803
---	--	--	--

at bevare og indprente hans navn ved at drage omsorg for, at den smukt ornamenterede gravsten over ham og hans hustru ved kirkegaardens sløjfning blev anbragt i hans elskede skole. Den står nu i stensætningen på højen under de gamle lindetræer i skolens gård.

(Jeg ser, at jeg ved en tilfældig association til en beundret forgænger i embedet har forvildet mig bort fra den kronologiske fremstillings slagne vej  $\Delta$  og vender altså tilbage til bøgerne på loftet. Lektor Foss' virksomhed deroppe bragte som antydet nogle interessante ting for dagen, som vi nødvendigvis måtte bringe i behold. Enkelte klenodier, som et meget smukt Gotfred af Ghemenstryk af Jyske Lov fra 1508 i originalt bind, en inkunabel (senere overgivet til Statsbiblioteket) og et par originaludgaver af Ole Worms værker blev bragt ned i mine og regnskabsførerens stål-skuffer, og det nye rektorkontor prydedes med nogle rækker af 1700-tallets oplysningslitteratur i skønne samtidige bind. Men problemet var alligevel som helhed uløst og syntes stadig på langt sigt uløseligt.)

Bøgerne om  
fysiske emner

Da indtraf i 1967 noget for skolebibliotekets skæbne afgørende; et lykkeligt sammentræf af to forskellige tildragelser, som satte en frugtbar proces i gang. Fra professor i historisk fysik ved Aarhus Universitet, dr. phil. Olaf Pedersen, fik skolen en forespørgsel, om hans assistent mag. scient. Bent Jørgensen, der var tidligere elev i Katedralskolen, måtte få adgang til det gamle bibliotek på loftet. Han mente i sin skoletid at have konstateret, at samlingen indeholdt bøger om fysiske emner. Hvis det skulle vise sig at være rigtigt  $\Delta$  hvad jeg for min del tvivlede på, da undervisningen ved Katedralskolen som andre latinskoler i ældre tid havde været meget ensidigt begrænset til humaniora  $\Delta$  ville man anmode skolen om at få bøgerne overladt til undersøgelse og eventuel deponering på det Institut for historisk Fysik, man var i færd med at indrette ved universitetet. Jeg gav selvfølgelig med glæde skolens tilsagn om både ransagningen på loftet og bøgernes anbringelse i instituttet.

Resultatet af professorens henvendelse blev, at henved 300 bind gamle værker om fysik og kemi nu flyttedes fra Katedralskolens skumle loft op i lyse og smukke lokaler på universitetet. Forinden havde skolen fået en kopi af instituttets specialkartotek over de lånte bøger. Kartoteket cirkulerede blandt fagets lærere med anmodning om at frasortere kortene på værker, som skønnedes at være nyttige i skolens egen undervisning i de pågældende fag. Til min forundring var der ingen, man ønskede at beholde bortset fra to bøger fra den franske revolutionstid af Lavoisier og Marat i originaludgaver, som jeg personlig syntes var spændende på grund af forfatterens oplevelser under guillotinen og i et badekar.



Ved indvielsen af universitetets historisk-fysiske institut i foråret 1968 så jeg da for første gang en afdeling af Aarhus Katedralskoles gamle bibliotek anbragt på et sted, hvor de efter deres natur hørte hjemme. Det var mig en stor glæde at se den smukke samling fylde en hel væg og erfare, at den regnedes for at udgøre grundstammen i universitetets nye fysikbibliotek (som i sin tid vort skolebibliotek også havde dannet basis for Statsbiblioteket). Ikke mindre glædede det mig, at bøgerne allerede nu blev brugt i betydeligt omfang. På spørgsmålet om årsagerne til de mange huller i bogrækkerne svarede Olaf Pedersen, at bøgerne var udlånt til studiebrug. De var altså ikke længere en død værdi, de blev læst! Hvert bind i samlingen er forsynet med instituttets exlibris for deponerede bøger, med Katedralskolens navn. I alt repræsenterer denne ganske lille del af vort gamle bibliotek, som jeg selv ikke troede eksisterede, og som skolens faglærere med rette ikke fandt grund til at bevare på skolen, en værdi af 49.000 kr., i henhold til den vurdering, vi efter fælles overenskomst lod foretage af en af byens kyndigste antikvarboghandlere med tilknytning til universitetet og Statsbiblioteket.

Omtrent samtidig indtrådte den anden begivenhed af betydning for de gamle værker.

Som følge af det vedvarende pres af lokalenød havde skolen måttet tage stueetagen i rektorboligen i brug til undervisning, men i slutningen af tresserne blev vi nødt til at opgive nogle af lokalene igen på grund af larmen fra gaden. Her mente jeg da pludselig at se skolebibliotekets store og måske eneste chance. »Opdagelsen« skete omtrent et år før jeg nåede pensionsalderen og dermed tog min afsked. Der var altså ingen tid at spille; gennem mere end tyve år havde disse bøgers skæbne tynget på min samvittighed, mere eller mindre bevidst, men altid med følelsen af en forpligtelse, jeg ikke kunne unddrage mig. Jeg besluttede derfor, at de så vidt muligt alle skulle være bragt i sikkerhed fra loftet, inden jeg selv flyttede bort fra skolen.

Assisteret af fire tidligere elever fra Katedralskolen alle med interesse for det gamle bibliotek fra deres skoletid, nu repræsenterende fire forskellige fag ved universitetet, gik vi så i gang med at hente bøgerne ned fra loftet, bære dem gennem den langstrakte skolegård over i rektorboligen, rense og sortere dem og stille dem op i de til formålet indkøbte reoler. Interesserede lærere stillede sig selv og deres klasser til rådighed med at slæbe bøger, i og efter

*Udflytningen  
fra loftet*

(skoletid. Straks ved aktionens begyndelse havde jeg kontaktet Statsbiblioteket om sagen, og vi fik herfra den fornødne vejledning i gruppering og katalogisering efter det deroppe anvendte system. Hvad angår katalogiseringen har det af lektor Foss grundlagte kartotek kunnet videreføres i det omfang den meget begrænsede tid har tilladt. En mindre samling bøger, som havde Statsbibliotekets særlige interesse, blev deponeret der på samme vilkår som de til Fysisk Institut udlånte og ligesom de forsynet med en seddel på hvert bind om deponeringen fra Katedralskolen. Bøgerne vurderedes til i alt 9000 kr. 1

Katedralskolens  
Venner

Ved flytningens så godt som fuldbyrdede afslutning i juni 1969 var i alt 4 rum i rektorboligens stueetage taget i brug for det gamle skolebibliotek, og hertil kom, som et foreløbigt arkiv for de mindre interessante bøger, de to før omtalte kvistværelser i rektorens rummelige lejlighed ovenpå. Lokalerne i stueetagen lå bekvemt i direkte forbindelse med den »mindstue«, som nogle år forinden var stillet til rådighed for foreningen »Aarhus Katedralskoles Venner«. Foreningen, der var blevet stiftet kort efter min ansættelse ved skolen, har blandt andet også påtaget sig at samle og bevare minder fra Katedralskolens mangehundredeårige historie på dette sted, og hertil hører også en efterhånden anselig samling af bøger og publikationer af skolens elever, lærere og rektorer gennem tiderne.)

I forbindelse med skolebibliotekets flytning har »Katedralskolens Venner« skænket skolen 5 glasmontrer til skiftende udstilling af bøger, som skønnes at være særlig værdifulde udtryk for skolens historie og kultur. Montreerne er anbragt i den bygning, hvor alle skolens elever daglig færdes til og fra morgensang. De vistes første gang, fyldt med skolebibliotekets bedste skatte, for offentligheden i forbindelse med translokationsfesten ved skoleårets afslutning i 1969. Det skete sammen med afsløringen af en mindeplade for Ole Worm, den store grundlægger af dansk arkæologi (også den er anskaffet og opsat uden udgift for skolen.)

Ole Worm

Blandt de udstillede bøger har særlig to tiltrukket sig offentlighedens interesse. Den ældste af dem er et manuskript på 234 sider med et smukt kalligraferet omslag og en sindrig datering, 1606, 30. juni, og med navnet på forfatteren: Olaus Wormius. Skriftet, som er beskrevet umiddelbart efter fundet af Statsbibliotekets håndskriftsekspert dr. Helge Søgaard i et brev til skolen, har så vidt vides aldrig før været kendt eller omtalt. Det er et kompen-





dium på latin med gengivelser af teologiske forelæsninger, holdt af professorer ved tyske universiteter, hvor den 18-årige student, borgmesterens søn i Århus, har opholdt sig efter at have forladt Aarhus Katedralskole i året 1600, 12 år gammel, for at søge videre uddannelse sydpå.

Den anden bog i montren er et bind af det første videnskabelige tidsskrift i verden, »Journal des Sçavans«, årgang 1676, udgivet 1677, som er organ for det af Ludvig den 14. oprettede Videnskabernes Selskab. Heri findes Ole Rømers originale fremstilling af hans geniale, skelsættende afhandling om »lysets tøven« (le retardement de la lumière), hvor han påviser, gennem observationer af den første Jupitermånes bevægelser, at lyset bevæger sig, og samtidig udregner dets hastighed. Den lille afhandling er så godt





Interiør fra bibliotekets nuværende opstilling. På bordet rektor Jens Worms lexicon (1771-84) med forfatterens dedikation til skolen på foden af titlen.

Som det fremgår af et notat på titelbladets bagside er eksemplaret et af fire trykt på svært papir.

*For dette Bogs Papir blev i Skien trykt 4 Exemplarer.*

som det eneste publicerede resultat af Rømers også på en række andre områder geniale opdagelser og opfindelser, »nok til flere verdensberømmelser« (C. O. Bøggild-Andersen), og der er så meget mere anledning for skolen til at hæfte sig ved fundet af sin verdensberømte elevs afhandling, som der synes at være rimelig grund til at antage, at han personlig har foranlediget den sendt til Aarhus Katedralskole.)



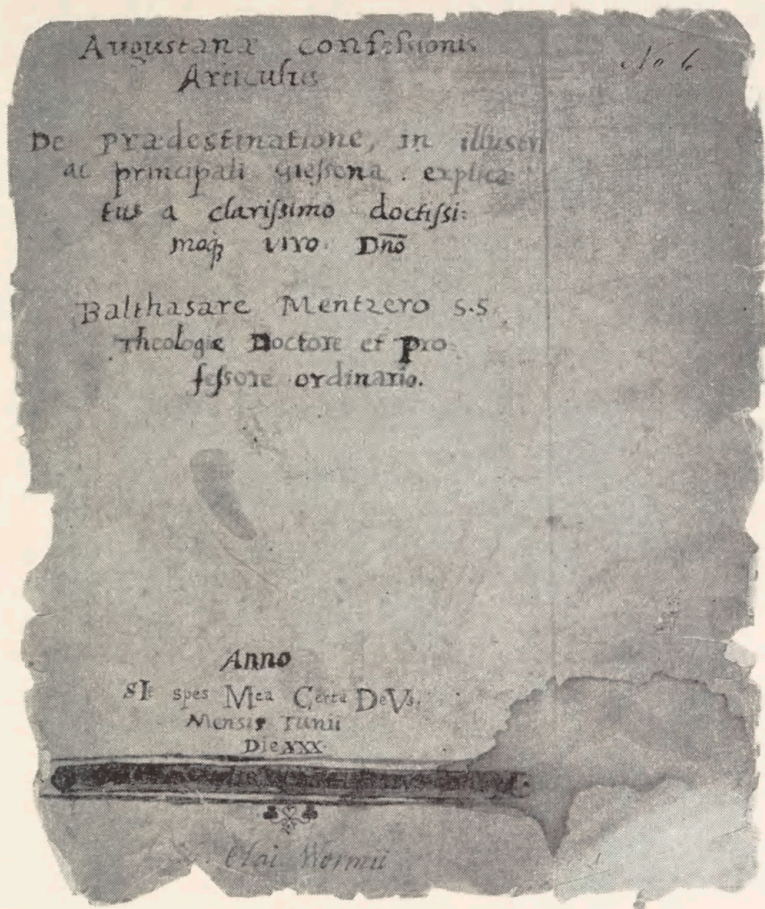
( Denne antagelse tiltrænger en nærmere redegørelse:

Ole Rømer udgik som student fra Aarhus Katedralskole i 1662. Skolens rektor på den tid var Niels Nielsen Krog, om hvem samtidige kilder oplyser, at »hans studium privatissimum var physica og medicina«, noget meget usædvanligt for skolefolk i »den lærde tidsalder«, samt at han knyttede sin begavede og dygtige elev til sig i et interessefællesskab, som varede livet igennem. Det vides også at Rømer, kort før sin død i 1710, skænkede skolen fire kakkelovne til opvarmning af hørernes værelser, et rørende udtryk for den store mands taknemmelighed mod hans drengears skole.)

*Ole Rømer*

Journal des Sçavans er i den første udgivelsesperiode, fra 1665 til 1684, så vidt vides udkommet med i alt 8 årgange. Heraf ejer skolen de 6, spredt over tiden 1666–83. Nu viser en nærmere undersøgelse, at det bind, som bærer trykåret 1683, er et direkte optryk af årgangen 1676 med Rømers afhandling af den 7. december dette år. Desuden at 3 bind af samlingen, deriblandt de to nævnte med afhandlingen, er forsynet med en utydelig datering i rødt blæk: Hafniae, d. 29. Dec. 1713 (i København). Hermed rejser sig spørgsmålet: Hvordan er det gået til, at Journal des Sçavans, tilmed i et særdeles fyldigt udvalg fra værkets ældste periode, er havnet i skolen i Århus? At Katedralskolen skulle have anskaffet bøgerne på eget initiativ, er så godt som udelukket: Der fandtes intet egentligt skolebibliotek før 1775, og først langt senere har man begyndt at interessere sig for naturvidenskab i undervisningen. Man må derfor spørge: Hvem i Danmark med tilknytning til Aarhus Katedralskole kan have haft interesse i at eje disse 6 franske bøger, deriblandt 2 bind med Ole Rømers afhandling i så at sige første og anden udgave? Svar: Kun 2 mænd. Ole Rømer selv og hans gamle rektor og ven i Århus. For så vidt var der en mulighed for, at de var anskaffet af rektor Krog og skænket skolen af ham, også 2. udgaven fra 1683. Men bøgerne er mærket København 1713, og Krog døde i 1685. Altså Rømer! Hvad er da heller mere naturligt, end at den samme mand, der betænkte sin gamle skole og dens hørere med sine kakkelovne, også har haft Aarhus Katedralskole og dens rektor i taknemlig erindring med sine bøger – det var jo på dette sted og gennem denne mand, at grundlaget for hans livsstudium og for hans store bedrift i videnskaben blev lagt <sup>4</sup>og at han derfor har ønsket, at bøgerne med den berømte afhandling blev sendt til skolen efter hans død. Det er derfor en nærliggende <sup>4</sup>og for venner af Katedral-





Omslaget på Ole Worms manuskript omtalt side 63

skolen tiltalende <sup>4</sup> antagelse, at bøgerne er sendt til Århus efter afslutningen af Rømers angiveligt meget store og vidt spredte bo (måske omkring den 29. december 1713). Hvem ved: måske med samme smukke fra København til Års, som bragte de fire kakkellovne til lærernes vinterkolde værelser på skolen! I hvert fald kan det næppe betragtes som en umotiveret anmasselse, at Aarhus Katedralskole har taget anledning af fundet på loftet til at indføje på mindetavlen over Ole Rømer ved indgangen til skolen: »Han målte lysets tøven«.)

Også fundet af Ole Worm-manuskriptet kan måske betragtes som lidt af en sensation, i hvert fald er det et kærkomment supplement til skolens samling af Wormiana. Denne er siden blevet forøget med et særdeles smukt eksemplar af Worms hovedværk Mo-



numenta Danica, købt på auktion i København, for øvrigt i hård konkurrence med en tysk antikvar, samt hans første runeværk fra 1636 i den af Worm selv besørgede, stærkt udvidede 2. udgave i usædvanlig fornem indbinding. 1. udgaven havde vi fundet på loftet, den anden hentedes hjem fra et antikvariat i Nordfrankrig. I forvejen er Katedralskolen i lykkelig besiddelse af Karel van Manders berømte maleri af Ole Worm fra 1654. Vi kan således med glæde og en lille smule stolthed konstatere, at Aarhus Katedralskole ejer en af de fyldigste og smukkeste Wormsamlinger i verden, deriblandt to unica, og det må vel være af interesse, både for Århus by og dets universitet, at Ole Worms egen skole dermed er blevet et centrum for forskningen af den store oldgranskers liv og værk. Betydningen heraf blev fremhævet af professoren i nordisk arkæologi ved Århus Universitet, Ole Klindt-Jensen, ved afsløring af mindepladen i 1969. Fundet af manuskriptet på skolens loft er vel i sig selv allerede et lille bidrag til denne forskning. Fortæller ikke selve det faktum, at den attenårige students første større skriftlige arbejde er blevet overdraget hans gamle skole, noget om hans personlige forhold til denne skole. For hvem andre end han selv eller hans familie, borgmesterens i Århus, kan have skænket det til skolen?)

I sin før omtalte bog »Danske Stifts- og Skolebiblioteker« fra 1925 betoner Lauritz Nielsen, at »spørgsmålet om disse bibliotekers fremtidige skæbne snarest kræver sin løsning«. Thi »med oprettelsen af Statsbiblioteket i Århus og  $\Delta$  i sammenhæng hermed  $\Delta$  også central- og folkebibliotekernes udbredelse  $\Delta$  har de mistet deres tidligere centrale betydning for den almindelige oplysning og har dermed også mistet offentlighedens interesse«. Samtidig er der med disse gamle biblioteker »indtrådt en stagnation, som i adskillige tilfælde har karakter af et forfald«. Så vidt den kendte biblioteksmand om skolebibliotekerne i almindelighed. Hans tidligere anførte vurdering af Aarhus Katedralskoles bibliotek ved hans besøg på skolen i midten af tyverne er et af vidnesbyrdene om situationens alvor. Denne turde være yderligere underbygget af den foranstående skildring af de gamle bøgers skæbne på loftet i de efterfølgende 35 år. Desværre ser det ud til, nu da biblioteket er anbragt under ordnede og overskuelige forhold i rektorboligen, at Lauritz Nielsens frygt for, at »kostbare, til dels uerstattelige Værker er gaaet til Grunde«, eller at de i det mindste er gået tabt for skolen, har været alt for velbegrundet.

Lauritz Nielsen om  
skolebibliotekerne



( Et par eksempler: Forfatteren nævner i kapitlet om Aarhus Katedralskole (p. 34):

»Blandt de ældste danske Bøger, som er opført i Bibliotekets Katalog og ikke afgivet til Statsbiblioteket, finder flere sjældne og kostbare Værker. Heraf er ca. 20 fra det 16. Aarhundrede, deriblandt Christian Pedersen »Jærtegnspostil« (1518), Christian III's Bibel (1550), Saxos Danmarkshistorie paa Latin (1576), Ped. Hegelund »Susanne« (1578) og »Calumnia« (1579), Frederik II's Bibel (1589) og de originale Kvart-Udgaver af Huitfeldts Danmarkshistorie (159 ff)«. Det fremgår ikke klart, om den følgende passus i bogen: »Flere af de ældste Bøger har imidlertid trods grundig Eftersøgning ikke kunnet findes i Biblioteket« alene henryder til de andre, ikke navngivne, værker inden for gruppen af de 20 i kataloget; men det er så godt som sikkert, på grundlag af den eftersøgning, der er foretaget efter flytningen, at kun 2 af de 7 med titel og årstal her anførte bøger, Jærtegnspostillen og Saxos Krønike, findes i Katedralskolens bibliotek i dag.

Sagen stiller sig ikke bedre for 16- og 1700-tallets bøger. Lauritz Nielsen fortsætter:

»Af den senere danske Litteratur skal nævnes Lyschander: »Danske Kongers Slægtsbog« 1622, Stephanius' Saxoudgave (1644), Huitfeldt: »Danmarks Riges Krønike« (1652), Resen: »Frederik II's Krønike« (1680), Thurah: »Den danske Vitruvius« (1746-49) og »Hafnia hodierna« (1748), Hersleb: »Frederik V og Dronning Louises Salvings-Akt« (1749), Slange: »Christian IV's Historie« (1749), Norden: »Voyage d'Egypte et de Nubie« (1755), »Flora Danica« (1766 ff), Langebeks »Scriptores« (1772 ff.)«. Af disse 11 sjældne og kostbare værker, som angiveligt fandtes i 1925, eksisterer i dag 2 – to – på Katedralskolen: Resens og Langebeks, og af dennes »Scriptores« mangler endda 2 bind. Men heller ikke her kan det med sikkerhed afgøres, om bøgerne faktisk fandtes i biblioteket, da Lauritz Nielsen besøgte det, eller om han alene har henholdt sig til kataloget, som i så fald må have været i betydelig uorden. Man har vel lov at håbe det sidste.)

Der findes et anseligt antal kataloger og kartoteker over det gamle skolebibliotek, som selvfølgelig alle er forældede og værdiløse, alene med undtagelse af det af lektor Foss påbegyndte og af mine fire assistenter foreløbigt videreførte kartotek. Hvad angår biblioteket selv har vi indtil nu ikke kunnet gøre andet end at redde det fra yderligere forfald, og i øvrigt glæde os over, hvad



der trods alt er i behold af smukke og sjældne og efter forholdene mærkværdigt velbevarede gamle værker fra skolebibliotekets storhedstid, dengang det havde nødtørftigt husly i øverste etage i den gamle »hvide bygning« mod domkirken. Det bør ikke glemmes, at i denne periode, årene fra 1881, da det anselige, men hensygnende stiftsbibliotek indlemmedes i skolens bibliotek, og indtil 1902, var Aarhus Katedralskoles skolebibliotek ikke blot landets tredjestørste bibliotek, men faktisk også det første offentlige statsbibliotek uden for København. Men det skal heller ikke forties, at med afgivelsen af mere end sin halve bestand af bøger til det nye Statsbibliotek mistede det sin betydning, ja sin eksistens både som offentligt bibliotek og som skolebibliotek. Tilbage står nu, som den nærmeste og mest påtrængende opgave, at skabe et nyt skolebibliotek af virkelig nytteværdi, svarende til vor tids pædagogiske krav. Hvad der måtte være at sige herom, kan for min del af indlysende grunde kun være tanker til mulig overvejelse af rette vedkommende.)

Den, der besøger det gamle bibliotek i Aarhus Katedralskoles rektorbolig, med dets hidtidige tilstand i erindring, vil ikke kunne undgå at glæde sig over forandringen. De gamle bind står nu opstillet og ordnet i overskuelig gruppering. Som det kunne ventes, er der en særdeles fyldig samling klassisk filologi, en lige så imponerende sektor af historiske værker, derudover filosofi, teologi i meget begrænset omfang, en betydelig samling jura, mange hyl-der med geografi, topografi og rejsebeskrivelser, som umiddelbart må kunne friste en nutidslæser og måtte synes at kunne være vel anbragt på et folkebibliotek, en del naturhistoriske og medicinske værker.) Mest iøjnefaldende er måske de store leksika fra 1700-tallet i skønne samtidige bind. Skønlitteraturen er kun sparsomt repræsenteret i rektorboligen. I hovedparten har fået plads i brugsbiblioteket i hovedbygningen og er delvis anvendelig i undervisningen. I mest interessant forekommer den franske afdeling med Voltaires samlede værker i originaludgaven fra 1770erne i 25 anselige bind med skønne illustrationer. En ca. 10 m lang gang med reoler fra gulv til loft langs den ene væg er væsentlig forbeholdt tidsskrifter, det samme gælder de to kvistværelser.

Jeg nægter ikke, at det har fornøjet mig at føre skolens elever klassevis gennem de nyerrhvervede boglokaler og dele min glæde med dem både over bøgernes mængde og I for manges vedkom-

*Katedralskole-  
bibliotekets  
fremtid*



mende deres kvalitet. Men jeg må samtidig erkende, at elevernes møde med det gamle bibliotek, også under de nuværende forhold, kun kan have karakter af lejlighedsvis forevisninger. Det er stadig kun museum, og nærmest endda dødt museum. Bitre erfaringer om bøgernes forsvinden umuliggør fri adgang til biblioteket uden tilsyn, og et virkeligt studium af de gamle bøger vil der i et gymnasium kun i undtagelsestilfælde være tale om. Hertil kommer, at en biblioteksmæssig forsvarlig administration af de gamle bibliotek med sine skønmæssigt anslået 12.000 bind i rektorboligen, resten fordelt i brugsbiblioteket og fagllokaler, er uoverkommelig.

Sanering  
nødvendig

Man bør altså se i øjnene, at det gamle bibliotek lige siden den store amputation i 1902 har været, og også i sin nuværende tilstand vil vedblive at være, en torso, lige uanvendelig som bibliotek og som fortidsmuseum på Aarhus Katedralskole. Ud fra denne erkendelse bør der foretages en grundig *sanering* af det gamle skolebibliotek, altså ikke som Lauritz Nielsen foreslår om samtlige gamle statsskolebiblioteker, en »Likvidering«, og den bør gennemføres med omhyggelig hensyntagen til denne skoles særlige forhold. Det vil først og fremmest sige, at alle overflødige bøger må udskilles, men som ved afleveringen til Statsbiblioteket i sin tid med bevarelse af den del af samlingen, »som af Hensyn til Skolens Tarv bør forblive ved denne«.

Hvad er da skolens tarv på det biblioteksmæssige område i 1971 og fremover?

Fællesskab og  
tradition

Hvad man behøver på Aarhus Katedralskole er efter min overbevisning to efter deres art og anvendelse fundamentalt forskellige biblioteker, et, som skal tjene den daglige undervisning, og et andet, hvis formål skal være at styrke fællesskabet mellem lærere og elever om skolens ånd og historiske tradition. En moderne skole har brug for et bibliotek med en fyldig samling af håndbøger i alle fag, leksika af forskellig art, fag- og skønlitteratur på de nordiske sprog og de europæiske hovedsprog, desuden fag- og tidsskrifter, alt efter skolens behov og muligheder. Men Aarhus Katedralskole bør altså derudover bevare et mindre historisk bibliotek, udvalgt af det gamle skolebibliotek, til fremme af det nævnte fællesskab. Hvad der nærmere kan menes hermed, har jeg søgt at anskueliggøre på et væsentligt punkt ved omtalen af bøger og personlige dokumenter vedrørende gamle elever og lærere (Worm, Rømer, Grundtvig, Stougaard) og beretningen om Aarhus



(Katedralskolens Venners Mindestue(r). Jeg forestiller mig desuden, at skiftende fremlæggelser af sjældne og smukke bøger fra det gamle skolebibliotek i de nyligt erhvervede montrer kunne bidrage til at udvikle en mere rodfæstet bevidsthed om gammel dansk kultur, sådan som den gennem mere end 700 år har været knyttet til denne skole på dette historiske sted. Kraftige tendenser i tiden tyder på, at et stærkere sammenhold om sådanne værdier kan blive nødvendigt, hvis vi vil bevare vor kulturelle og nationale egenart i et vist omfang.)

Det gamle skolebibliotek skulle altså ikke i fremtiden, som fra dets oprettelse i 1775 og også efter parteringen i 1902, være et bibliotek, hvis bøger fortrinsvis læses, lånes og studeres. Det skal først og fremmest *ses*. Sammen med skolens kompleks af bygninger, fra de sparsomme levninger af Morten Børups middelalderlige skole, over rektor Jens Worms »hvide« bygning i barokstil fra 1763 og Kampmanns »røde« med præg af jugendstil til C. F. Møllers højmoderne bygninger skal de gamle bøger være et synligt udtryk for det liv, der har været levet her gennem tiderne. Herved får de nærmest den samme funktion som mindepladerne i murene og billederne på væggen, f. eks. foruden de allerede nævnte, maleriet fra 1648 af en af skolens berømte elever og senere velyndere, den lærde Holger Rosenkrantz, det smukke basrelief af amtmanden i Århus og tidligere statsminister Ove Høegh-Guldberg (1784) og Vilh. Marstrands højt vurderede portræt af rektor Blache fra midten af 1800-tallet, til de i den sidste snes år erhvervede originale hovedværker i vor egen tids kunst af Olivia Holm-Møller, Svend Engelund, Rikard Mortensen, Fredslund Andersen, Mogens Zieler. Kernen af det tidligere »gamle skolebibliotek« indgår herved som led i en stor historisk syntese. Altså museum! Ja, men levende museum. Og ikke, som det har været i hele dette århundrede indtil dato: dødt bibliotek.)

Hvis Katedralskolen ønsker at bevare den for skolen betydningsfulde kerne af det gamle bibliotek ud fra de synspunkter, der her er antydnet, bliver det første skridt at skaffe sig fuld klarhed over, hvad biblioteket indeholder. Det vil sige, at den påbegyndte katalogisering må videreføres og fuldendes. Arbejdet hermed kan og bør efter min mening igangsættes snarest. Så længe de fire omtalte studenter som har arbejdet med bøgernes flytning og ordning endnu er til rådighed i Århus, har man den ønskelige arbejdskraft til den billigst mulige pris, og det tør forventes, at

*Led i en historisk syntese*

*Katalogiseringen må videreføres*



Statsbiblioteket fremdeles vil følge deres virksomhed med interesse.

Sortering

Det næste skridt er at gøre sig klart, hvad og hvor meget man ønsker at beholde af den samlede bogmasse. Jeg vil mene, at afgørelsen heraf bør træffes af skolen alene, måske ved en kommission bestående af rektor som formand og en kreds af lærere og elever, nuværende og forhenværende, og med rådgivende assistance fra Statsbiblioteket. Når denne vanskelige og sikkert smertefulde operation er overstået, opstår et nyt problem: Hvad skal der ske med de bøger, som skolen ikke ønsker at beholde?

Der bør ved afgørelsen af dette spørgsmål tages primært hensyn til det historiske faktum, at en overvejende del af det gamle bibliotek er skænket til Aarhus Katedralskole med tanke på, at bøgerne skal forblive her som skolens ejendom. Hvis skolen af tvingende grunde ikke kan beholde dem, bør den nok derfor drage omsorg for, at de så vidt muligt overdrages til andre biblioteker i Århus. Det må formodes, at Statsbiblioteket, som jo også er bibliotek for Aarhus Universitet, vil være interesseret i en del, også ud over de i Instituttet for historisk fysik og de i biblioteket selv som lån deponerede bøger. Hvis de fire andre gymnasier i Århus og omegn måtte ønske at supplere deres skolebiblioteker med bøger af Katedralskolens overskud, bør de vist af kollegiale grunde prioriteres efter Stats- og universitetsbiblioteket. Også Centralbiblioteket i Aarhus kommer selvfølgelig i betragtning, hvis det ønskes, jfr. et hos Lauritz Nielsen citeret ministerielt cirkulære af 13. marts 1922, hvorefter den del af skolebibliotekerne, som ikke er nødvendig for skolerne ved den daglige undervisning eller som supplerende læsning for lærere og elever, skal afgives til folkebiblioteker, »foreløbig dog kun som Depositum«. *Pant*

Den del af det gamle Katedralskolebibliotek, som kan være af betydning for videnskabelig forskning og undervisning, og som ikke enten bibeholdes på skolen eller afstås til Statsbiblioteket, bør kunne tilbydes universitetet i Odense. Eller måske bør, på trods af det førstnævnte hensyn, denne institution (eventuelt sammen med de kommende universiteter i Roskilde, Esbjerg-Ribe og Ålborg) prioriteres allerøverst ud fra det synspunkt, at de andre i Århus og København lever i relativ overflod.

Anbringelse af skolebibliotekers overflødige bogmasse er vel et spørgsmål af interesse ikke blot for Aarhus Katedralskole, men også for andre gamle skoler i Danmark med problemer af samme



art, problemer som allerede i 1925 trængte til, ifølge Lauritz Nielsen, at blive løst »snarest«. Dengang syntes der ikke at være nogen praktisk og økonomisk overkommelig løsning på netop dette sidste problem; måske man her må søge forklaringen på, at sagen generelt set har hvilet siden. Lauritz Nielsen munder i sine overvejelser ud i et forslag om, at de store folkebiblioteker, som i henhold til det før nævnte cirkulære skulle overtage størstedelen af den kurante bogbestand fra skolebibliotekerne, samtidig skulle forpligte sig til »at give Husly for de værdifulde Dele af de opløste Bibliotekers ældre Samlinger, selv om de ingen praktisk Betydning har for den folkelige Biblioteksvirksomhed«. Efter oprettelsen siden 1925 af to nye universiteter og planlægning af yderligere tre, skulle placeringsproblemet ikke i dag volde så store vanskeligheder.

Derimod er der et andet spørgsmål, som i hvert fald for Aarhus Katedralskoles vedkommende forekommer mig at måtte være særdeles påtrængende. Problemet har en vis sammenhæng med det begreb »likvidering«, som i Lauritz Niensens højst fortjenstfulde, men alt for lidt påagtede håndbog anvendes om den foreslåede totale ophævelse af de gamle biblioteker. Det er et ord, som senere af visse grunde har fået en grum og grim betydning i danske øren, og også selve begrebet er efter min overbevisning irrelevant i hvert fald i forbindelse med Aarhus Katedralskole. Vort gamle bibliotek skal ikke likvideres, tilintetgøres, udslettes; det skal saneres, gøres sundt og levedygtigt i en ny livsform! Men en sanering er en omstændelig sag. Og den koster penge. Lauritz Nielsen tager i sin argumentation som bibliotekar ret ensidigt hensyn til de gamle bøgers boghistoriske værdi og deres fremtidige anvendelse i forskning og undervisning, men, efter min bedømmelse, i for ringe grad til skolebibliotekerne som institution (jeg havde nær sagt <sup>4</sup> og som person), og til de skoler, der ejer bibliotekerne. Og især manøvrerer han med bøgerne ud fra det i alle tilfælde omtvistelige synspunkt, at de er statens ejendom, og at statsmagten derfor, uden personligt hensyn og uden økonomisk forpligtelse overfor skolen, kan handle med bøgerne efter forgodtbefindende. Synspunktet har dækning hos staten endnu i dag, i det mindste sådan som det ved en særlig lejlighed er kommet til udtryk i administrationen, men det kan efter min opfattelse ikke anerkendes af skolen.)

Jeg kan kun delvis undgå, når jeg i det følgende vil udtale mig om

*En sanering  
koster penge*



(denne vanskelige og for mig personligt engagerende sag, at udtrykke mig, som om jeg endnu havde ansvar og indflydelse, bl. a. fordi de videre konsekvenser af bibliotekets flytning endnu er aldeles uafklarede. Umiddelbart før min afgang som rektor meddelte jeg i undervisningsministeriet, hvad jeg havde ladet foretage for at redde det gamle bibliotek fra den fremadskridende ødelæggelse på skolens loft. Herunder oplyste jeg også, at et vist antal bøger var deponeret som lån på Statsbiblioteket og Universitetet til en anslået værdi af i alt 58.000 kr. Jeg tilføjede, at meningen med værdiansættelsen fra min side ikke blot har været straks fra flytningens begyndelse at skaffe nominel dækning for de med redningsaktionen forbundne udgifter (beløbet blev i øvrigt dækket til overmål på anden måde), men fuldt så meget at få fastslået sådanne bøgers faktiske værdi i handel ogandel. Alt ud fra den betragtning, at når den revolterende af Katedralskolens biblioteksforhold, som jeg anser for at være en i stigende grad påtrængende nødvendighed, skal gennemføres, må spørgsmålet om skolens ejendomsret eller andel i ejendomsretten og dermed dispositionsretten over de gamle bøger have fundet sin afgørelse. Jeg ser vel, at dette er et juridisk spørgsmål af anselig rækkevidde og muligvis med større aktuelle perspektiver. For så vidt kan de efterfølgende betragtninger opfattes som en art lægmandsindlæg i proceduren.

#### *Ejendomsforholdet*

Et væsentligt moment i sagen er efter min mening det faktum, at skolebibliotekets bøger for en stor del er skænket Katedralskolen som ejendom af privatpersoner. Dette fremgår både af de oplysninger, der gennem mere end 100 år er meddelt om bibliotekets nyerhvervelser i Aarhus Katedralskoles årlige »Efterretninger« og af rektorers noteringer i de gamle bøger helt tilbage i de sidste tiår af 1700-tallet (f. eks. er nogle af de allerværdifuldste ifølge rektor Thure Krarup skænket af ejeren af Godset Ryumbaard premierløjtnant Hoff). Ejendomsforholdet synes at være principielt respekteret af staten ved oprettelsen af Statsbiblioteket i Århus. Ifølge den hos Lauritz Nielsen gengivne skrivelse af 23. januar 1901 fra undervisningsministeriet til eforatet for Aarhus Katedralskole fastsættes, at »kun de Bøger, som skrev sig fra det gamle Stiftsbibliotek, de som var skænket af Stiftamtmand Regenburg eller erhvervet for hans Legat til det ved Foreningen af Stifts- og Skolebiblioteket i 1881 oprettede offentlige Udlaansbibliotek, endvidere de, som var anskaffet ved særlige Bevillinger, samt endelig



(de Bøger, der maatte betragtes som erhvervet til Supplering af disse Grupper, skulde afleveret til Statsbiblioteket«. I september indberettede skolens rektor, at afleveringen havde fundet sted. Hvorefter ministeriet godkendte, at Katedralskolen dermed havde opfyldt sin forpligtelse overfor Statsbiblioteket.

Det synes hermed klart, at man på den tid fra statens side har respekteret skolens ejendomsret til den del af skolebiblioteket, som ikke direkte har sin oprindelse i statsbevillinger. Aarhus Katedral-skole må derfor med rimelighed kunne fastholde og understrege, at den med aflevering af de over 30.000 bind til Statsbiblioteket, mere end halvdelen af sin bogbestand, har rigeligt opfyldt sin afleveringspligt, én gang for alle, om en sådan pligt findes. Min påstand er nu, at Katedralskolen derfor også må kunne kræve, at for alt hvad der herefter på statens eller på skolens egen foranledning og med dennes selvfølgelige billigelse afstås af Aarhus Katedralskoles bibliotek skal der 4 muligvis med forbehold overfor anskaffelser fra staten 4 ydes en compensation til skolen under en eller anden form. At et sådant krav tidligere er blevet respekteret, fremgår af et analogt tilfælde på et beslægtet område: Da man i 1940'erne oprettede et naturhistorisk museum i tilknytning til Aarhus Universitet, afstod Katedralskolen en del af sin overflødig samling til museet. Til gengæld fik vi herfra ting, som var mere nyttige for skolen.

Til yderligere illustrering af det principielle i sagen tillader jeg mig at henvise til skolens før omtalte anselige og værdifulde samling af nyere dansk kunst. Langt den største del af disse værker er blevet Katedralskolens ejendom enten ved direkte gave fra kunstneren, formidlet gennem mennesker med den nøjeste tilknytning til skolen og i nær forbindelse med kunstneren, eller ved initiativ fra skolens ledelse og lærere og aktiviteter fra eleverne, nuværende og forhenværende, som indsamlinger og overskud fra skolekomedier og -koncerter og det årlige skolebal. For mig synes det ubestrideligt, at billederne er skolens ejendom. Men da Aarhus Katedralskole er en statsskole, er de formentlig også statens ejendom. Problemet er nu, foreløbig vel kun rent teoretisk: Er staten som ejer denne skole dermed også berettiget til at disponere over disse billeder? Kan statsmagten, som angiveligt råder over både skolen og billederne, men er personlig (!) uden interesse eller engagement i nogen af delene, i givet fald f. eks. sælge skolens billeder, uafhængigt af, eller endog på trods af skolen selv og de

*Afleveringspligt?*

*Statsejendom?*



(mennesker, som ud fra en varm interesse for skolen og et personligt engagement i sagen har tilvejebragt dem for Aarhus Katedralskole? Og derefter indføre beløbet med 100 pct. i statens kasse? Uden at være jurist er jeg vidende om, at der i ejendomsretten opereres med begreber som sjælelig og åndelig ejendomsret (fremherskende i professor Vinding Kruses »Ejendomsret«). Som den, der mere end nogen anden har engageret sig i anskaffelsen af disse kunstværker til Aarhus Katedralskole, tillægger jeg mig en væsentlig andel i den åndelige ejendomsret til billederne og mener mig derved berettiget til at nedlægge påstand imod deres fjernelse fra skolen eller salg uden en for skolen acceptabel kompensation.

Tilsvarende erklæringer er af gode grunde ikke afgivet af skolebibliotekets donatorer gennem tiderne eller af skolens ansvarlige ledere, men der er for mig ingen tvivl om, at de ligger i selve det store biblioteks eksistens. Det er vel tænkeligt at den omtalte, af statsadministrationen hævdede ubetingede ejendomsret for staten, har hjemmel i gældende lov og i givet fald altså kan få medhold ved domstolene  $\Delta$  eller hos en minister ved forespørgsel i Folketinget, eller hos ombudsmanden  $\Delta$ . Men i så fald vil jeg  $\Delta$  og jeg mener med samme adkomst til at udtale mig som den, jeg tillægger mig med hensyn til den nyere kunst på skolen  $\Delta$  tage mig ret til at hævde, at afgørelsen er stridende, om ikke mod ejendomsrettens juridiske begreb, så imod rimelighed og retfærdighed.

Det er formentlig herved blevet klart, at jeg mener Katedralskolen bør have erstatning, om man vil betaling, for hvad den måtte aflevere i forbindelse med en eventuel »sanering« af sit bibliotek, enten i form af en hovedandel i de ved bortsalg indkomne beløb eller i værdier af anden art  $\Delta$  f. eks. bøger til det aktuelle brugsbibliotek. Også om pengenes anvendelse mener jeg mig berettiget til at ytre mig. Jeg synes, de passende kunne indgå i et særligt fond på skolen med f. eks. følgende formål:

1. at sikre en så vidt muligt biblioteksmæssigt fuldt forsvarlig anbringelse af det gamle biblioteks kerne på Aarhus Katedralskole,
2. yde de fornødne midler til restaurering og vedligeholdelse af bøgerne og om nødvendigt betale for fagligt kompetent tilsyn,
3. give tilskud til foreningen »Aarhus Katedralskoles Venner«s bibliotek og mindestuer og til eventuel anskaffelse af flere udstillingsmontrer,
4. supplere beholdningen af bøger i det nye skolebibliotek

Rimelighed og  
retfærdighed

Et særligt fond



(brugsbiblioteket) ud over de skolen tilkommende normale bevil-  
linger og støtte indkøb af andre særligt ønskede undervisnings-  
midler,

5. belønne elever, som viser særlig interesse for skolens historie  
og kultur.

I øvrigt mener jeg, at Katedralskolens gamle bibliotek bør være  
tilgængeligt for forskning, specielt for lærere og studerende ved  
Aarhus Universitet.

I sidste kapitel af sin håndbog om danske stifts- og skolebibliote-  
ker opgør Lauritz Nielsen disse samlingers indhold til over en halv  
million bind, i 1925. Han betoner stærkt, at de gamle »lærde Sko-  
lers« biblioteker sammen med stiftsbibliotekerne, som nu med et  
par undtagelser alle er indlemmede i skolebibliotekerne, repræsen-  
terer en meget betydelig kulturel og økonomisk værdi. På grund-  
lag af sine undersøgelser overalt i landet mener forfatteren end-  
videre at kunne fastslå, »at den her forhaandenværende Bogmasse  
langt fra udnyttes efter Fortjeneste, og at flere af Bibliotekerne paa  
Grund af forskellige Omstændigheder befinder sig i en Tilstand,  
der gør det uforsvarligt at opretholde dem i deres nuværende  
Form«. Sammenholdt med den betragtning i forordet, at Stats-  
bibliotekets og folkebibliotekernes virksomhed på væsentlige  
punkter har overflødiggjort de gamle skolebiblioteker, er det for-  
ståeligt, at Lauritz Nielsen med sin bog har ønsket at gøre op-  
mærksom på, at vi her står overfor et spørgsmål, »som snarest  
kræver sin Løsning«.

Med flytningen af Aarhus Katedralskoles gamle bibliotek og  
med den foranstående redegørelse håber jeg at have flyttet proble-  
met et hanefjed videre på det lokale plan. Jeg har ingen adkomst  
til at udtale mig om andre skolers biblioteker, men har vel lov at  
stille et spørgsmål om sagen i almindelighed: Er der også i dag <sup>4</sup>  
som i 1925 <sup>4</sup>et problem? Som kræver sin løsning? Og *snarest?*  
Ligesom i 1925?)

*Om gamle  
skolebiblioteker i  
almindelighed*